

УДК 94(5):930.23“17”А.Анкетіль-Дюперон

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2019.13.121-140>

Андрій Чалий,

магістр історії,

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

Олександр Іванов,

кандидат історичних наук, доцент,

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

ОЧИМА ЄВРОПЕЙЦЯ: ВІЗІЯ СХОДУ В ПРАЦІ АВРААМА АНКЕТІЛЬ-ДЮПЕРОНА «СХІДНЕ ЗАКОНОДАВСТВО»

***Анотація.** Стаття присвячена аналізу поглядів одного із засновників французького сходознавства Авраама Анкетіль-Дюперона, викладених в праці “Східне законодавство”. Праця створена на основі спостережень автора у ході його перебування в Індії та аналізу ним текстів європейських мандрівників, які по-новому сприймалися та оцінювалися автором. Автор критикує усталену на той час концепцію “східного деспотизму” як культурно-цивілізаційного типу суспільства, протилежного європейському.*

На прикладі Османської імперії, Персії та Індії (Держава Великих Моголів), Дюперон викладає свою інтерпретацію соціальних відносин та стану законодавства на Сході. На його думку, в усіх трьох країнах існує писане право, яке регламентує суспільне життя, існує приватна власність, яка може продаватися й купуватися, успадковуватися (право спадкування мають і чоловіки й жінки) і відчужується винятково як покарання за злочин проти держави. Різні види господарської діяльності на Сході супроводжуються угодами, які в письмовій формі укладають обидві сторони, а релігійна приналежність не має принципового значення в економічному житті. Монарх та урядовці підкоряються цілому ряду писаних та неписаних правил, які

регламентують їхню діяльність, а при порушенні володарями цих правил, суспільство має законне право скинути правителів як узурпаторів та негідних займати такі посади. Дюперон також констатує, що так звана «східна деспотія» не є постійною і універсальною формою правління для східних суспільств, а виникає лише в кризові моменти надлому існуючих соціальних порядків. При налагодженні внутрішнього життя – зникає й сама «східна деспотія».

Вказані характеристики слугують антитезою до пануючих у XVIII столітті уявлень про Схід, створених перш за все філософами (в першу чергу Монтеस्क'є в його знаменитій праці «Про дух законів») та мандрівниками (Берн'є «Звіт про подорож до Індій»), які робили висновки про східні суспільства, базуючись на упереджених, неточних та хибних поглядах, що стало зручним виправданням для подальшого проникнення європейців на Схід та контролю над ним. Таким чином Дюперон наголошує на типологічній подібності рис Сходу і Заходу, особливості яких варіюються від географічного, історичного та соціального контекстів.

Ключові слова: східний деспотизм, орієнталізм, сходознавство, історіографія, Анкетіль-Дюперон, Схід.

Праця французького лінгвіста й історика Авраама Анкетіль-Дюперона «Східне законодавство» (“Legislation orientale”) належить до перших паростків європейського сходознавства. Вона є працею-відповіддю, у якій автор непрямо звинуватив одного із найвідоміших діячів французького Просвітництва Шарля-Луї Монтеस्क'є у механістичному перенесенні західних забобонів і стереотипів на сприйняття та змалюванні східних суспільств як варварських і примітивних і ще не пряміше – у виправданні західного колоніалізму в праці «Про дух законів» [3, с. 88].

Постать самого Анкетіль-Дюперона є парадоксальною в сучасній історіографії. Начебто й відомий, але будь-якої повної характеристики його як особистості й дослідника за межами енциклопедичних статей важко знайти.

Показово, що у вітчизняній історіографії практично немає навіть згадок про нього. Краща ситуація в зарубіжній історіографії, де йому присвячено низку біографічних досліджень монографічного характеру. Одне з перших належить перу його брата Луї-П'єра й здійснене одразу по смерті Анкетіля. Пізніше – від початку XIX століття й до нашого часу – було опубліковано ще ряд досліджень [23].

Також його науковий внесок оцінюється в низці праць, які власне не ставлять за мету проаналізувати доказову базу “Східного законодавства”, а розглядають окремі аспекти загальної методології Дюперона чи його емпіричних досліджень у галузі релігієзнавства чи перекладацької діяльності [11, с. 10]. В межах української та загалом пострадянської історіографії він назагал відомий як “...видатний індолог та іранолог” й першовідкривач, перекладач та коментатор, а в деяких випадках і як переповідач Авести й Упанішад [8, с. 63]. Лише академік Євген Тарле згадував Дюперона в руслі досліджень територіальних завоювань європейців в Азії із безперечною опорою на його праці, навіть безпосередньо цитуючи «Східне законодавство», але без жодного посилання [10, с. 310-312]. Ще в одній новітній статті у галузі політології у декількох реченнях згадано про сходознавчі дослідження Дюперона, зокрема й про його “Східне законодавство”. Але автор не пішов далі цитування вихідних положень даної праці, розміщених на титульній сторінці [2, с. 267]. На цьому фоні серед останніх наукових публікацій позитивно виділяються дві фахові статті Фредеріка Уелена та Сімона Гал’єго Габілондо, у яких зроблено предметний і детальний аналіз “Східного законодавства” [22; 18].

Причин такої дивної байдужості до напрацювань Анкетіль-Дюперона (факсимільні видання якого знаходяться у вільному доступі в мережі Інтернет) можна вказати декілька. По-перше, «це нехтування ним правилами тодішньої історичної науки» [2, с. 267]; по-друге, загальне несприйняття наративу, відмінного від критики Сходу із позицій Заходу; по-третє, найголовнішою причиною є тотальна академічна обструкція Анкетіля-Дюперона французькими

науковцями, пов'язана із сумнівним походженням його публікації й коментаря до Авести – доходило до публічних звинувачень Дюперона в шарлатанстві [4, с. 317-318]. Це впало на сприятливий ґрунт загального страху перед підробками стародавніх джерел серед вченого середовища. Певну роль відіграв і сам факт малозрозумілості й відтак малозначущості Авести для наукової спільноти, яка сприймала її як допоміжне джерело разом із пізнішими пехлевійськими джерелами та античними трактатами, що тривало аж до кінця 1830-х років [7, с. 39]. Ще однією банальною, але надзвичайно дієвою причиною є людський фактор: один із співзасновників індології й санскритології сер Вільям Джонс зумів монополізувати всі знання про літературу й релігію Стародавньої Індії, викладені в його працях, а постать Дюперона стала яскравим втіленням того, як дослідницький потенціал стає жертвою геополітичного розвитку [13, с. 80]. Тим не менш, він вважався першим європейським науковцем, що відвідав Індію не з пустої цікавості чи жаги до пригод, а саме з дослідницькою метою [16, с. III].

Варто побіжно зупинитися на біографії самого Анкетіль-Дюперона. Він народився 7 грудня 1731 року в Парижі, мав брата Луї-П'єра – в майбутньому популярного історика, автора першої його наукової біографії. З дитинства Анкетіль-Дюперон захопився вивченням іноземних мов у Парижі й Утрехті в навчальних закладах, якими опікувалися янсеністи (прихильниками однієї із протестантських течій, достатньо поширеної у Франції), що позначилося на всьому подальшому житті Дюперона. Це посилювало релігійні мотиви в наукових зацікавленнях, які проявилися ще під час навчання в Сорбонні і відобразились у стосторінковій праці “Блискучий теолог” (“Le parfait theologien”). Завзяття студента помітив доглядач відділу рукописів Королівської бібліотеки аббат Сал'є.

У той же час Анкетіль зацікавився Індією, прочитавши фрагмент *Vendidad Sade*, і поставив собі за мету дослідити релігію Зороастра, через що записався в солдатський полк, який мав вирушати в Індію, де за протекції колег та адміністрації отримав зарплатню і право вільно пересуватися просторами французьких володінь. Впродовж 1755-1762 років Дюперон подорожує

Індією (основні місця: Чандернагор, Сурат, Варанасі, де вивчав санскрит та перську). 14 березня 1762 році він повернувся до Франції зі 180 рукописами [20, р. 5]. Роком пізніше він був обраний член-кореспондентом Академії надписів і белетристики (Academie des inscriptions et bell-lettres) одночасно із посадою перекладача зі східних мов у Королівській бібліотеці.

Робота із опрацювання та інтерпретації джерел, зібраних в Індії, завершилася в 1771 році виданням “Авести”, що стало першим контактом європейців із східними текстами і на думку Реймонда Шваба «...позначило початок історії мови та історії через мову, що також означало початок всесвітньої історії» [15, с. 3]. Пізніші напрацювання включали “Історико-географічні дослідження Індії” (“Recherches historiques et géographiques sur l’Inde”) 1786 року та “Відносини Індії з Європою” (“L’Inde en rapport avec l’Europe”) 1798 року. У 1802-1804 роках він підготував переклад Упанішад латиною. В останні роки жив самотником на невеличку пенсію і допомогу від вдячних учнів. Помер 17 січня 1805 року [17].

Досліджувана праця “Східне законодавство” була видана в Амстердамі 1778 року і з того моменту перевидавалася лише у 2010 році препринтом видавництвом Kessinger та у 2011 року видавництвом Nabu Press. Не зайвим буде наголосити на відсутності перекладу не тільки українською, але й російською мовами. Вже на титульній сторінці в розгорнутій назві твору Дюперон ставить проблемні завдання у вигляді трьох тез, які він намагається спростувати на прикладі трьох країн – Туреччини, Персії та Індії. Вибір країн є логічним, адже перші дві під боком у Європи, а Індія на момент виходу праці вже активно вивчалася й колонізувалася європейцями, серед яких був і Дюперон.

Ці тези стверджують наступне: 1. Спосіб врядування в цих країнах, який характеризується у працях європейців як “деспотизм”, є абсолютно хибним. 2. У цих країнах існує писане право, що поширюється як на підданих, так і на монарха. 3. У цих країнах існує вільне (невідчужуване) право власності на рухоме й нерухоме майно. Однак попри такі, певним чином радикальні на той

час думки, вчений, хоч і виступав проти розширення заморських володінь в Америці та Африці, тим не менше вважав нормальним присутність французів у факторіях по всій Азії задля протистояння британському впливу, і під час влади Директорії навіть закликав до морської експедиції аби захопити Бомбей. [19, с. 16-18; 1, с. 427-428].

Переходячи до безпосереднього аналізу положень, викладених у праці «Східне законодавство», слід звернути увагу на доказову базу Анкетіль-Дюперона як головного репрезентанта ідеї про хибність концепту «східного деспотизму». Важливою заувагою буде стилістичний прийом, який застосовується автором у процесі всього дослідження. Анкетіль-Дюперон будує свою доказову базу методом від супротивного, цитуючи записи інших авторів стосовно східних країн, аналізуючи їхній зміст та вказуючи, в чому, на його думку, полягає хибність трактування тих чи інших соціальних реалій Туреччини, Персії чи Індії.

Змістовно праця поділяється на три частини, які присвячені винесеним у назві проблемам, що розглядаються згідно із специфікою кожної країни. Вони в свою чергу поділені на секції, що доповнюються конкретними прикладами із життя турків, персів та індійців. Завершують працю авторський довідковий матеріал та уривки із численних документів.

Цікавою є вже авторська присвята «До народів Індустану». Як концептуальна частина твору вона мало що значить, а лише демонструє його прихильність до місцевого населення. Дюперон малює ідеалізований образ Індії, заколисаній кліматом, який забезпечує весь її добробут; він славить оптимальну, на його думку, соціальну систему, яка працює без перебоїв тисячоліттями. Але конфлікти й суперечності призвели до затяжної кризи й розладу ідеальної, на думку дослідника, соціальної організації, якою одразу ж встигли скористатися «...зайди-чужинці, що пристали до ваших берегів, ще більше розпалюють незгоду між вами, привласнили вашу торгівлю й виробництво (мануфактуру), підняли ціни» [12, с. II]. Син питає у вмираючого батька: «...Що вдіяти із цими чужинцями, які завжди глузують з нас, а наша

доля їх абсолютно не цікавить... Вони дивляться з повагою на перуанців та мексиканців, цього ж ми вимагаємо й стосовно Індії...» [12, с. II]. Одночасно Дюперон запевняє індійців, що збереже правду про їхні поневіряння, аби наступні покоління не забували про це [12, с. II].

У передмові Дюперон одразу задає тональність всієї роботи, акцентуючи в дусі Просвітництва, що «...три речі перешкоджають процесу людського пізнання: грубе невігластво, певні релігійні чи політичні інституції та самовпевнена наука». Далі він порівнює (знову ж у руслі просвітницьких теорій про градацію суспільного розвитку від простої до складної форми соціумів) готтентотів, черемисів (сучасних марійців), японців та ірокезів, «...знання яких формується через просте споглядання природи, і які не мають інших кліматичних чинників, що спонукали б їх діяти інакше». [12, с. 2]. Дюперон завжди підкреслює, що його праця заснована на власних враженнях та подорожах по Азії [12, с. V]. Одночасно він спростовує поширену думку багатьох мандрівників про те, що на Сході немає законної влади, приватної власності, фіксованих законів тощо [12, с. V].

У першій частині Дюперон фіксує кілька попередніх зауваг чи радше роздумів про саме поняття деспотизму, цитуючи загальнопоширені уявлення про це явище, і запитує: «...А хто ж, власне, є деспотом?» І не прикриваючись говорить, що «річ, про яку йдеться – деспотичне правління, що виключає приватну власність, демонструє діаметрально протилежні наслідки, ніж ті, про які говорить пан Монтеск'є» [12, с. 15]. «Що є сутністю деспота? – встановлення й забезпечення його достатку через абсолютну владу, його істота є центром, навколо якої відбуваються всі істотні події в державі» [12, с. 15], населення постійно має бути присутнім біля його палацу [12, с. 16], «запроваджує в найвіддаленіших куточках своєї держави суди, які могли б транслювати голос провінцій та міст...». У другій частині вчений знов цитує клішовані тези про те, що «...в цих країнах релігія впливовіша, ніж у інших» [12, с. 19-22].

Безпосереднє спростування винесених в заголовок тез і змалювання «істинного» обличчя східних держав за Анкетіль-Дюпероном займає більшу частину тексту – з 45 по 181 сторінки і поділено відповідно до проблем на три частини: право – власність – влада.

Починається аналіз із Туреччини, історія якої «...є добре відомою» [12, с. 45]. Він цитує секретаря англійського посольства у Константинополі 1666 року пана Ріко, який вважав, що «...влада в турків мілітарна, формується й підтримується війнами, які її й започаткували. Очільник цієї держави є абсолютним та стоїть над законом, а населення відповідно пригнічене» [12, с. 45]. Дюперон одразу ж опонує цьому твердженню, заявляючи, що «турки суть за походженням татари й основним законом, який в них досі є чинним, це – Яса Чингізхана» [12, с. 45]. Також є хибним те, що Коран начебто ставить монарха вище закону [12, с. 45]. На підтримку цих тез Анкетіль-Дюперон наводить практику всенародного обговорення при сходженні на трон султанів Мурада IV, Ахмеда II. Він наголошує на тому, що «... коли монарх вибраний, муфтій та імперська знать приймають його присягу на вірність, де його першою функцією є гарантування справедливості та скликання Дивану, з яким він має радитися» [12, с. 46-47]. Завершується ритуал присягання тим, що «...монарх прибуває в Велику мечеть, де зачитує сури Корану й врочисто клянеться зберігати віру й закони Мухамеда. Тільки тоді знать визнає його як свого легітимного й *беззаперечного* (в оригіналі виділено *indubitable*) правителя, і його влада завжди підпорядкована тексту цієї присяги, як би ця влада не розширялася, бо закони Мухамеда розглядають справи цивільні як одночасно й релігійні, якими має займатися первосвященик» [12, с. 47]. Внаслідок повстання Патрона Халіла 1730 року Ахмет III був засуджений до смерті Великим Візиром (очільником уряду), кадїаскером (військовим суддею) та каймакамом (очільником столичного регіону) «... за те, що був бичем народу, а повстанці хотіли повернути владу в свої руки» [12, с. 59].

Таким чином, не можна розглядати владу турецького султана як деспотичну, бо вона підпорядковується хоч і неписаній, але надзвичайно міцній

у політичній свідомості суспільства клятві, що є певним суспільним договором, наявністю обопільного визнання монарха та знаті. Крім того існує велика кількість проміжних державних інститутів, які можуть контролювати монарха, а також існуюча та визнана справедливою практика збройного опору монарху у разі порушення ним клятви, аж до його насильницького усунення від влади. Таке нове бачення чи сприйняття Дюпереном реалій здійснення політичної влади в Османській імперії і дало йому підстави вважати, що вона за своїм типом має багато спільного зі структурою і механізмами здійснення політичної влади в Європі [5, с. 173].

Переходячи до аналогічного питання в Персії, Дюперон часто цитує англійського посланника Томаса Герберта та відомого мандрівника, дипломата, подекуди шпигуна із широкою географією діянь Адама Олеарія [12, с. 62]. Згідно Олеарію «всі правові норми записані в Корані, Кафі, Диван Бейті, та в декількох місцевих законодавчих збірках (Дюперон називає їх на французький манер кутюмами), яких і так небагато» [12, с. 62]. Він цитує іншого очевидця-мандрівника Тевено, який стверджує, що «... правдою є те, що перський монарх не керується жодними формальностями при винесенні вироків, ні з ким не радиться, не дотримується законів, карає люд на життя й смерть, як йому заманеться, і з цієї точки зору Персія дійсно є деспотичною державою» [12, с. 62]. Тут ми підходимо до безпосереднього визначення деспотизму за Дюпероном, який певним чином повторює Монтеस्क'є: деспотична влада – влада в першу чергу насильницька, така, що не зважає ні на писане право ні на неписане звичаєве, де особа монарха не стримується іншими інституціями навіть номінальними. Тобто, Дюперон не конфронтує із самим визначенням деспотизму, який подали його сучасники просвітники – він протестує проти необережного, а часто хибного його тлумачення, й особливо проти прив'язування цього явища до політичних та соціально-економічних реалій східних країн, проти клішованості його використання.

Надалі Дюперон вдається до подальшої критики записок мандрівників, але зупиняється на одному пасажі місіонера-єзуїта Шардена, де той описує

судову суперечку між мусульманами з приводу грошового боргу, і радить бути обережним, але зауважує, що загалом релігійна приналежність не впливає на економічні чи юридичні відосини. Дюперон іде ще далі, трактуючи правові норми Ірану як аналогічні римському (відповідно західноєвропейському) праву «... з його угодами, недоліками, протиріччями перешкодами, що є у всіх людей» [12, с. 74].

Стосовно свого основного об'єкту дослідження – Індії, Дюперон ще більш критичний. З перших же сторінок він піддає гострій критиці основне положення вже згаданих ним мандрівників по Азії (Роу, Овінгтона, Берн'є, Мандельсо, Доу), які постійно наголошували на «абсолютизмі монарха» при повній безправності його підданих: «Великий Могол тут абсолют, його воля і є закон, і одне тільки його слово вирішує результат усіх суперечок», чи «... історія цієї країни добре демонструє вражаюче вбогий стан народу – мурах і влади-посередника, що не ґрунтується ні на законі, ні на суспільній думці чи народній любові» [12, с. 90-91]. Дюперон відповідає, що, зважаючи на загалом мусульманський характер влади, вона апріорі має ґрунтуватися на смислах Корану й хадісах, а для індуського населення таким джерелом є Веди і їхній коментар Він'янам [12, с. 99].

Завершуючи цей параграф, Дюперон намагається пояснити, що правові норми містяться і в текстах сакрального характеру. Разом із тим в індійських народів існує й традиція звичаєвого права, яке регулює суспільні відносини оптимально для їхнього рівня розвитку, а відтак детальніше законодавство просто не потрібне. Тобто, прихильники теорії «східної деспотії» здійснили підміну понять – через відсутність писаного закону, властивого переважно європейській політико-правовій традиції, вони зробили висновок про відсутність закону загалом та превалювання інтересів влади монарха над суспільними інтересами.

Стосовно другого пункту: відсутності приватної власності на землю, то й тут Дюперон аргументує від протилежного, цитуючи тих же мандрівників. Зі спогадів місіонера Сікара: «...міщани й селяни мають свого власного сеньйора,

який зветься мультезем. Якщо мультезем не продав чи не відписав землю на користь іншого, вона конфіскується...» [12, с. 117]. Тут Дюперон однозначний: «...основним показником власності є право на продаж, а мультезем має це право...» [12, с. 117]. Одночасно цитуються інші свідчення мандрівників, що описують спадковий характер тімарів та зіаметів «на зразок наших бенефіціїв» [12, с. 117]. Така практика дивним чином схожа на тогочасну Дюперону Францію. То ж варто подиву, наскільки по-різному тогочасні французи трактували ринок землі в себе та на Сході. За свідченнями Гюллетра, рухома й нерухома власність греків в Афінах, ще від часів Мехмеда II була абсолютно вільною для купівлі-продажу [12, с. 120].

У Персії, за свідченнями Таверн'є, ситуація не краща: «...більша частина всього багатства належить королю» [12, с. 125]. З іншого боку Булле свідчить, що власність померлого в Персії іноземця успадковується його нащадками, а права іноземців у Персії священні. Шарден виділяє чотири класи земель: державні, у власності монарха, церкви та особисті, які знаходяться у постійній власності договором на 99 років. Вони є невідчужувані, якщо тільки власник не вчинить злочин, покаранням за який є позбавлення земельного наділу. Цей фонд так і називається «постійна власність» і більшість власників сплачує символічну щорічну плату, що не перевищує 40-50 фільсів за гаріб, а інші й цього не платять [12, с. 128]. Описаний звичай підпадає під поняття аренди, але в реальності аренда на 99 років із символічною оплатою (зауважте, в описі європейця) більше схожа на повноправну власність.

Відносини власності в Індії мають схожі прояви: існує володар, який «володіє всією землею і, керуючись своєю примхою, роздає її власникам» [12, с. 131]. Але Дюперон приходить до висновку, наводячи схожі приклади, які змінюються від провінції до провінції [12, с. 134], що не існує закону чи правової традиції, щоб король чи принц володів би всією землею країни. Монархи не втручаються в право спадкування; всяке майно в Індії радше належить сім'ям, аніж окремим особистостям, які є аналогічними до європейських маркізів та графів; існує право власності на землю, нерухомість, а

спадкування як знатного, так і незнатного визнається і вільно відбувається в Індії [12, с. 141-142].

У загальних висновках до основної частини Дюперон дещо нечітко, як і у всій праці, але все ж робить наступні висновки:

1. Наука, мистецтво, культура, землеробство й комерція існують і процвітають на Сході.

2. Політикум в Туреччині, Персії та Індії представлений монархами й міністрами. Відбувається комунікація між ними та населенням. Державні рішення є публічними і підкріплюються відповідними записами, з якими всі можуть ознайомитися.

3. Політичний та релігійний устрій країн Азії ясно показує, що деспотичне правління не обов'язково відповідає тезам Шарля-Луї Монтеск'є, що деспотизм, як він ним довільно зображений, є владою вигаданою, яка не існує й ніколи не існувала. В усіх розглянутих країнах люди живуть, керуючись законом, більш чи менш зрозумілим і чітким, автентичним. Обставини тримають правителів у межах здорового глузду, стримуючи їхні пориви, і, найголовніше, – людство загалом повертає собі свої права і користується ними, що є природним станом речей

4. У Туреччині, Персії та Індії існує писане право, яким послуговується як центральна, так і місцева влада. Закон змушує владу й суверена відповідати своїм титулам, посадам і обов'язкам

5. У Туреччині, Персії та Індії існує власність на землю, сади, будинки, рухоме майно та інше. Діти, як хлопчики так і дівчатка, мають право на спадщину своїх батьків. Це право підтверджується актами купівлі-продажу (в оригіналі *Contrat de vente*), наявність яких доводить схожість правових норм із європейськими.

6. Самі мандрівники є причиною таких суперечливих свідчень. Маючи упереджені чи хибні погляди на стан суспільства та держави на Сході, вони через свої власні інтереси, необізнаність із місцевими реаліями чи неповноту свідчень та особисте ставлення, змальовували речі не завжди такими, якими

вони були насправді [12, с. 180-181].

Наостанок Дюперон подає своє власне бачення мети та значення сходознавчих досліджень. «Звідси я роблю останній висновок. Вивчення мов та історії країн Азії є не просто студіюванням слів, або простою цікавістю, а слугує кращому розумінню країн, більших за Європу, пропонуючи знання, здатні поглибити розуміння людини, головним чином задля забезпечення невід'ємних прав людства» [12, с. 181].

Таким чином, погляди Аврама Анкетіль Дюперона на суспільства Сходу є цікавими, оригінальними та до певної міри неоднозначними. Вони потребують обережного ставлення в інтерпретації та оцінці, бо ґрунтуються в основному на критиці праць мандрівників XVII століття, реалії яких могли не збігатися із реаліями Дюперонівської Індії середини XVIII століття. Постать та наукова спадщина вченого потребує детальнішого дослідження через маловідомість наукових поглядів француза в пануючому сходознавчому дискурсі. Дюперон намагався довести типологічну єдність країн Сходу і Заходу, які в основі своїй йдуть одним універсальним шляхом. Він доводив, що на Сході існує таке ж розуміння власності й законодавства, як і на Заході, хоч і виражене в іншій формі. Соціальна організація східних суспільств забезпечує гармонійність та стабільність його розвитку, а так звана «східна деспотія» як особлива форма й метод політичної організації не є нормальним станом для Сходу, а виникає лише за умови кризи того чи іншого суспільства. Численні мандрівники й місіонери з Європи просто не змогли подолати свою заангажованість, оцінюючи Схід з позицій Заходу й не зважаючи на контекст, що потім породило масу непорозумінь та хибних тлумачень. Окрім того, ідеї праць Анкетіль-Дюперона важливі також для того, щоб доповнити й уточнити загальний типологічний образ «Сходу», прийнятого в українській та світовій історіографії, виявити його суперечності й різноманіття, досягти більш високої якості сходознавчих досліджень, вільних від світоглядних упереджень та з більшою опорою на джерельну базу та її інтерпретацію, з урахуванням сучасних тенденцій та методів в історіографії.

Список використаних джерел і літератури:

1. Андерсон П. Родословная абсолютистского государства. / П. Андерсон. – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2010. – 512с.
2. Исакаков И. Ж. Политические процессы в Центральной Азии как объект современной политической науки / И. Ж. Исакаков // Теория и практика общественного развития. – Краснодар. – 2012. – № 2. – С. 267-271.
3. Кори Р. Страх. История политической идеи. / Р. Кори. – М.: Прогресс-традиция; Издательский дом «Территория будущего», 2007. – 368 с.
4. Крижанівський О.П. Історія Стародавнього Сходу: Підручник. 2-е вид. стереотипне / О. П. Крижанівський. – К.: Либідь, 2002. – 592 с.
5. Лопухова И. В. Неограниченные монархии средневекового востока: восточная деспотия или восточный феодализм? / И. В. Лопухова // Известия Российского государственного педагогического университета имени А.И.Герцена. Аспирантские тетради [Текст]. – СПб., 2007. – № 16. – С. 170-173.
6. Мигаль А. С. Концепт «Восточный деспотизм» в представлениях французских просветителей о мусульманском Востоке / А. С. Мигаль // Научный диалог. – Екатеринбург. – 2015. – № 11. – С. 150-162.
7. Миксюк А.С. Становление и развития авестологии в XIX – начале XX в. / А. С. Миксюк // Сборник научных статей студентов, магистрантов, аспирантов: в 2-х т. Т. 2. – Минск: Издательство «Четыре четверти», 2012. – 292 с. – С. 39-40.
8. Пастернак Е. Л. Роль ранних индологических опытов Анкетиль-Дюперрона в формировании французской лингвистики / Е. Л. Пастернак // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. – 2009. – № 4. – С. 12-27.
9. Серебряный С. Д. История переводов в Индии (Южной Азии). / С.Д. Серебряный. // История перевода: межкультурные подходы к изучению. Материалы международного симпозиума в рамках проекта «Национально-

исторические традиции в переводеведении». Москва, 15 – 17 сентября 2011 г. / Под редакцией Н. Рейнгольд. – М.: РГГУ, 2012. – С. 17-36.

10. Тарле Е. В. Очерк истории колониальной политики западноевропейских государств (конец XV – начало XIX в.) / Е. В. Тарле. – М.: Наука, 1965. – 427с.

11. Шубина М.М. Анализ концепции «Восточного деспотизма» в западноевропейской философской мысли Нового времени / М. М. Шубина // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. В 3-х ч. Ч. III. – Тамбов: Грамота, 2011. – № 3. – С. 208-210.

12. Anquetile-Duperron A.H. Leqislation Oriental./ A.H. Anquetile-Duperron. – Amsterdam: M.-M. Rey, 1778. – 369 p.

13. Budil I. T. Abraham Hyacinthe Anquetil Duperron: Clash of Orientalists in the Eighteenth Century India / Ivo Budil // Prague Papers on the History of International Relations. – Prague: Institute of World History, 2007. – P. 63-81.

14. Cavaliero R. Ottomania. The romantics and the myth of Islamic orient / R. Cavaliero. – London: I.B.Tauris, 2010. – 273p.

15. De Donno F. Routes to Modernity: Orientalism and Mediterraneanism in Italian Culture, 1810-1910 / F. De Donno // California Italian Studies. – Berkeley. – 2010. – №1. – P. 1-23.

16. Extracts from the narrative of mons. Anquetil Du Perron`s travels in India. / Translated by Kavasji E. Kanga. – Bombay: Commercial press, 1876. – 104p.

17. Filliozat P-S. Anquetil Duperron, un pionnier du voyage scientifique en Inde / P.-S. Filliozat // Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, 149e année. – Paris, 2005. – № 4. – P. 1261-1280.

18. Gabilondo S. G. Philosophie et colonialism chez Anquetile-Duperron / S. G. Gabilondo // Montesquieu.it. Bibliotheca electronica su Montesquieu e dintorini. – Bologna. – 2010. – №10. – P. 127-143.

19. Stuurman S. Global equality and inequality in Enlightenment thought. – Utrecht: Werkgroep 18e Eeuw, 2010. – 40 p.

20. Travel & exploration natural history: Books, manuscripts, photographs. – London: Bernard Quaritch Ltd, catalogue 1431, 2015. – 140 p.

21. Vaghi M. Entre le pittoresque et l'érudition. L'idée de l'Inde en France (1760-1830) / M. Vaghi // *Annales historiques de la Revolution Francaises*. – Paris. – 2014. – № 375. – P. 49-68.

22. Whelan F. G.. Oriental despotism: Anquetil-Duperron`s response to Montesquieu / F. G. Whelan // *History of Political Thought*. – Exeter. – 2001. – Vol. 22. – № 4. – P. 619-647.

23. Anquetil L-P. Notice sur la vie de M. Anquetil Duperron. – Paris, 1805. – 40 p.; Anquetil J. Anquetil Duperron : Premier orientaliste français. – Paris: Presses de la Renaissance, 2005. – 269 p.; Dacier J. Notice historique sur la vie et les ouvrages de M. Anquetil Duperron. – Paris: Dubray, 1808 – 33 p.; Menant D. Anquetil Duperron à Surate. – Paris: Leroux, 1907. – 59 p. ; Schwab R. Vie d'Anquetil Duperron. – Paris: Leroux, 1934. – 240 p. ; Sarton G. Anquetil-Duperron (1731-1805) / G. Sarton // *The University of Chicago Press*. – 1937. – №3. – P. 193-223.; Morande C-B. La fiancée orientale: essay sur la sexism, le racism, la democratie et l'Europe. – Geneve: Institut européen de l'Université de Genève, 1997. – 144 p.; Van Damme S. Capitalizing Manuscripts, Confronting Empires: Anquetil-Duperron and the Economy of Oriental Knowledge in the Context of the Seven Years' War / S. Van Damme // *Negotiating knowledge in the Early modern empires*. – New York: Palgrave Macmillan, 2014. – 263 p. – P. 109-129.

References:

1. Anderson, P. (2010). *Rodoslovnaya absolyutystskoho hosudarstva*. Moskva: Yzdatelskyj dom Terrytoryya budushheho.

2. Yskakov, Y. Zh. (2012) Polytycheskye processy v Centralnoj Azyy kak obyekt sovremennoj polytycheskoj nauky. *Teoryya y praktyka obshhestvennoho razvytyya*, 2, pp. 267-271.

3. Kory, R. (2007). *Strax. Ystoryya polytycheskoj ydey*. Moskva: Yzdatelskyj dom Terrytoryya budushheho.

4. Kryzhanivskyy, O.P. (2002). *Istoriya Starodavnoho Sxodu*. Kyiv: Lybid.
5. Lopuxova, Y. V. (2007) Neohranychennye monarxyy srednevekovoho vostoka: vostochnaya despotyya yly vostochnyj feodalizm? *Yzvestyya Rossyjskoho hosudarstvennoho pedahohycheskoho unyversyteta ymeny A.Y.Hercena*, 16, pp. 170-173.
6. Myhal, A. S. (2015) Koncept «Vostochnyj despotyzm» v predstavlenyyax francuzskyyx prosvetytelej o musulmanskom Vostoke. *Nauchnyj dyaloh*, 11, pp. 150-162.
7. Myksyuk, A. S. (2012) Stanovlenye y razvytyya avestolohyy v XIX – nachale XX v. In V. H. Shadurskyy (ed.), *Sbornyk nauchnyx statej studentov, mahystrantov, aspyrantov* (pp. 39-40). Mynsk: Yzdatelstvo Chetyre chetverty.
8. Pasternak, E. L. (2009) Rol rannyx yndolohycheskyyx opytov Anketyl-Dyuperrona v formyrovannyi francuzskoj lynhvystyky. *Vestnyk Yrkutskoho hosudarstvennoho lynhvystycheskoho unyversyteta*, 4, pp. 12-27.
9. Serebryanyj, S. D. (2012). Ystoryya perevodov v Yndyy (Yuzhnoj Azyy). In N. Rejnhold (ed.), *Materyaly mezhdunarodnoho sympozyuma v ramkax proekta «Nacyonalno-ystorycheskiye tradytsy v perevodovedenyy»* (pp. 17-36), Moskva: RHHU.
10. Tarle, E. V. (1965). *Ocherk ystoryi kolonyalnoj polytyky zapadnoevropejskyyx hosudarstv (konec XV – nachalo XIX v.)*. Moskva: Nauka
11. Shubyna, M. M. (2011). Analyz koncepcyy «Vostochnoho despotyzma» v zapadnoevropejskoj fylosofskoj mysly Novoho vremeny. *Ystorycheskiye, fylosofskiye, polytycheskiye y yurydycheskiye nauky, kulyturolohyya y yskusstvovedenye. Voprosy teoryy y praktyky*, 3, pp. 208-210.
12. Anquetile-Duperron, A. H. (1778). *Legislation Oriental*. Amsterdam: M.-M. Rey.
13. Budil, Ivo T. (2007). Abraham Hyacinthe Anquetil Duperron: Clash of Orientalists in the Eighteenth Century India. *Prague Papers on the History of International Relations*, pp. 63-81.

14. Cavaliero, R. (2010). *Ottomania. The romantics and the myth of Islamic orient.* – London: I.B.Tauris.
15. De Donno, F. (2010). Routes to Modernity: Orientalism and Mediterraneanism in Italian Culture, 1810-1910. *California Italian Studies, 1*, 1-23.
16. Edalji, K. (1876). *Extracts from the narrative of mons. Anquetil Du Perron`s travels in India.* Bombay: Commercial press.
17. Filliozat, P.-S. (2005). Anquetil Duperron, un pionnier du voyage scientifique en Inde . *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, 149e année, 4*, pp. 1261-1280.
18. Gabilondo, S. G. (2010). Philosophie et colonialism chez Anquetile-Duperron. *Montesquieu.it. Bibliotheca electronica su Montesquieu e dintorini, 10*, pp.127-143.
19. Stuurman, S. (2010). *Global equality and inequality in Enlightenment thought.* Utrecht: Werkgroep 18e Eeuw.
20. *Travel & exploration natural history: Books, manuscripts, photographs. Catalogue 1431.* (2015). London: Bernard Quaritch Ltd.
21. Vaghi, M. (2014). Entre le pittoresque et l'érudition. L'idée de l'Inde en France (1760-1830). *Annales historiques de la Revolution Francaises, 375*, pp. 49-68.
22. Whelan, F. G.. (2001). Oriental despotism: Anquetil-Duperron`s response to Montesquieu. *History of Political Thought, 4*, pp. 619-647.
23. Anquetil, L.-P. (1805). *Notice sur la vie de M. Anquetil Duperron.* Paris.; Anquetil J. (2005) *Anquetil Duperron : Premier orientaliste français.* Paris: Presses de la Renaissance.; Dacier, J. (1808). *Notice historique sur la vie et les ouvrages de M. Anquetil Duperron.* Paris; Menant, D. (1907). *Anquetil Duperron à Surate.* Paris.; Schwab, R. (1934). *Vie d'Anquetil Duperron.* Paris; Sarton, G. Anquetil-Duperron (1731-1805). (1937). *The university of Chicago press, 3*, 193-223; Morande, C.-B. (1997). *La fiancée orientale: essay sur la sexism, le racism, la democratie et l'Europe.* Geneve; Van Damme, S. (2014). Capitalizing Manuscripts, Confronting Empires: Anquetil-Duperron and the Economy of Oriental Knowledge in the Context

of the Seven Years' War. In L. Kontler (ed.), *Negotiating knowledge in the Early modern empires*. (pp. 109-129.). NY: Palgrave Macmillan.

Andrii Chalyi,

master of history

Oleksandr Ivanov,

Ph.D., Assistant Professor,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

IN VIEW OF EUROPEAN: VISION OF THE EAST IN ABRAHAM ANQUETIL-DUPERRON'S «ORIENTAL LEGISLATION»

XVII-XVIII centuries determined by further European inclination into the Eastern countries affair`s. Due to old custom and to enlarge European understanding of the East, a lot of travelers made their own accounts about nearly everything the saw. But usually they didn't understand the language, didn't realize peculiarities of social order and receive information from only one source and moreover analyzed issues they had through the prism of European-based consciousness, that had created specific and inaccurate image of the East. During the Enlightenment such descriptions were used to create a civilization theory which stated about principal distinction between East and West. In popular form this theory is known as «oriental despotism», and had been postulated by one of the most popular French philosopher – Charles Louis de Montesquieu in his works «The Spirit of Laws» and «Persian letters».

This concept consists of three elements: absolute monarchy, which is not restrained by any means, law or society, ability of state to confiscate property of its own citizen and therefore absence of private property at all, and absence of codified law. In not so distant future such an ideas were implicitly rooted in the theoretical background of full-scale political and military expansion of European countries, that ruined Asian states or limited their sovereignty made them almost a colonies.

Nevertheless there was one man who stood against such theories – Abraham Anquetil-Duperron (1734-1805), profound French scholar, linguist, adventurer and due to his time – participant of French-Britain rivalry in India, who is now remarkably known for efforts to translate and edit Avesta, and thereafter being totally obstructed by his fellow-scholars, and now widely recognized as one of the finding father of French oriental studies and oriental studies generally. In his not so acclaimed work «Eastern legislation» (1778) he argued that so called «oriental despotism» has never existed, its element were based on false, incomplete assumptions, mechanistic extrapolation of European realities on the improper civil situation, banal exaggerations which had been made by previous travelers.

Taking Ottoman empire, Persia and India (Moghul Empire) Duperron offer his own interpretation of the same facts, which were described by others. He stated, that in each of this countries have codified laws, which regulate all kinds of social activities, there is private property, that could be bought and sold and inherited by both male and female, and could be confiscated only as a penal punishment. All economical interactions are based on written agreements and religion is not as sufficient as his predecessors described. Monarch and other officials are being restrained by the system of rules which control each their step or decision, moreover their power depends on public recognition and charisma, which means in case they lose it, they lose their position as well and society have divine right to overthrow such leaders as infidels or tyrants. In spite of this Duperron makes his conclusion of invalidity of «oriental despotism» as an immanent and established type of ruling in the East. He emphasized that so called «oriental despotism» occurs only in time of collapsing of normal social life which were described. So force Duperron insists on principal equivalency of the Eastern and Western civilization types, which have the same core elements but differs only in its realization, determinate by geography, history and society.

Key words: eastern despotism, East, historiography, Anquetil-Duperron, orientalism, eastern studies

Надійшла до редколегії 15.05.2019.